

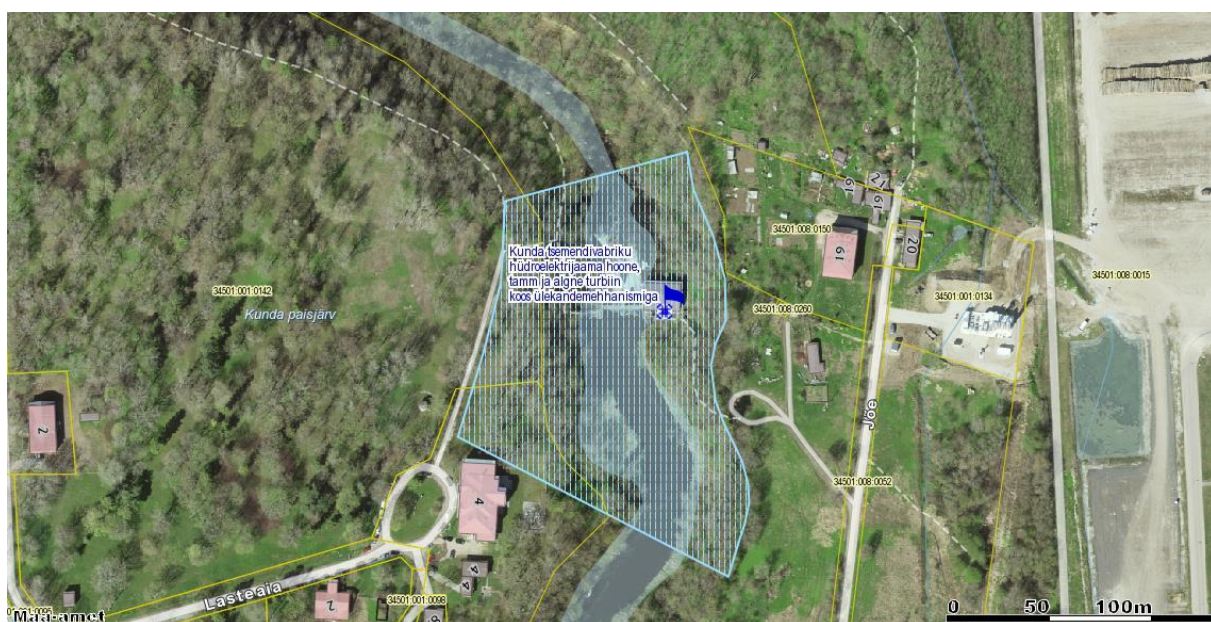
Lp Jan Niilo
AS Generaator
e-post: jan@generaator.eu

Teie: 15.10.2018 nr 5/2018

Meie: 15.11.2018 nr 1.1–7/2320-1

Seisukoht kalade läbipääsu nõude täitmise võimalusest Kunda I paisul

Kultuuriministri 04.09.2008 käskkirjaga nr 368 „Kultuurimälestiseks tunnistamine ja kultuurimälestiseks olemise lõpetamine“ on tunnistatud arhitektuurimälestiseks – **Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga** (mälestise reg nr 28726) ning sellele on kehtestatud kaitsevöönd (vastavalt kaardile).

Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga on 1893. aastal rajatud esimene vee jõul töötav hüdroelektrijaam kogu Baltikumis. 19. sajandi lõpul rajatud hüdroelektrijaama kompleks kui omaaegne tehnika suursaavutus kogu Baltikumis on väärtuslik eelkõige tehnikaajaloo seisukohast.

Kunda hüdroelektrijaam oli esimene omataoline nii Eestis kui ka Baltikumis, tollal oli suuremas ulatuses elektrienergia tööstuses kasutamine tehnikauudiseks ka Tsaari-Venemaal. Lisaks tsemendivabriku vajaduste katmisele andis elektrijaam õhuliini kaudu voolu ka sadamakraanale

ja Lontova asumile.

Jaamahoone on väikesemahuline 1-korruseline keldrikorrusega lameda viilkatusega hoone, seinad on paekivist, mis väljast krohvimata. Tamm on paekivist ja betoonist, tammil on 2 kaarjate otstega massiivset paekivist sammast. Veetaseme reguleerimine veehoidlas toimub tammil asuvate ülevooludega.

Hüdroelektrijaam töötas häireteta 1943.a.-ni, 1959.a. jaamahoone taastati, elektrit toodeti 1971.a.-ni. Kuni 1995.a.-ni seisis jaam kasutamata. Järgmine ning seni viimane tööperiood jääb aastatesse 1999-2007.

Mälestisele Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga on moodustatud mälestise kaitsevöönd vastavalt mälestiseks tunnistamise eksperthinnangus toodud kaitsevööndi ettepanekule ning põhjendustele (Eksperthinnang mälestise tunnustele vastavuse kohta. Koostas arh. Eva Laarmann. Tallinn 2007)

II

Muinsuskaitseaduse (RT I 2002, 27, 153; edaspidi *MuKS*) § 5 keelab mälestist hävitada või rikkuda.

Muinsuskaitseline aspekt tegevuste lubamatuks pidamisel ei seisne ainult mälestise füüsilise säilimise tagamises, vaid ka selles, et tagada mälestise säilimine sellele võimalikult omases keskkonnas.

MuKS kohaselt tuleb mälestise kaitsevööndis lisaks selle vaadeldavusele säilitada mälestise ja seda ümbritseva maa-ala kultuuriväärtuslike struktuurielementide ruumiline kontekst (§ 25 lg 2). Kultuuriväärtuslik kontekst on mälestise juures ajalooliselt kujunenud ja säilinud ümbrus (lisaks tammirajatisele ja elektrijaamale paisjärv).

Kunda vana tsemendivabriku koosseisu kuulunud ajalooline objekt on ka jõe ürgorule omapära lisav rajatis.

III

Looduskaitseadus (*LKS*) § 51 lg 1 ja lg 2 nägi selle jõustumisel (10.05.2004) ette keelu lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikadeks kinnitatud veekogul või selle lõigul rajada *uusi* paisusid ja olemasolevate paisude rekonstrueerimist ulatuses, mis tõstab veetaset /.../. *LKS* § 51 lg 1 ja lg 2 sõnastus on püsinud muutumatuna senini.

LKS nendest sätetest ei tulene kohustust enne seaduse jõustumist eksisteerinud paisurajatiste suhtes tagasiulatuva mõjuga nõudeid (nt lammutamine) ning kitsendused on kehtestatud üksnes kavandatavatele tegevustele.

Alates 23.12.2013 jõustunud *VeeS* § 17 lg 4 kohaselt lõhejõgedele nimistusse kantud jõel või selle lõigule ehitatud paisul peab paisu omanik või valdaja *tagama kalade läbipääsu* nii paisust üles- kui ka allavoolu.

Säte ei võimaldanud kaaluda nõude esitamist, leevendamist ja ammugi loobumist erinevate kaalukate huvide põrkumise korral.

VeeS § 17 lg 4 imperatiivset mõju ohjab käesoleval ajal sama sätte 01.07.2016 jõustunud täiendus, mille kohaselt võib kalade läbipääsu nõuet Keskkonnaamet, arvestades kaaluka

põhjuse olemasolu, *leevendada* vee-erikasutusloaga või *vabastada* paisu omaniku nimetatud kohustuse täitmisest (VeeS § 17 lg 4 ja lg 4¹).

Veeseaduse § 17 lg 4 jõustunud muudatuse seletuskirja kohaselt on seaduse täiendamise eesmärk VeeS § 17 lõike 4 koostõlla viimine põhiseadusega. Seletuskirja kohaselt on kaalukas põhjus ühemõtteliselt muinsuskaitseline huvi säilitada mälestis või seda ümbritsev kultuuriväärtuslik keskkond.

Kaladele läbipääsu küsimuses on võimalikud *nüüd* lahendused paisu likvideerimise, kalade läbipääsu toetava rajatise püstitamise või ka kalade läbipääsu tagamise nõudest loobumise kaudu.

IV

Paisu likvideerimise nõue ja kalade läbipääsu tagamise nõudest loobumine välistavad üksteist ja kompromisslahendus oleks kalade läbipääsu toetav rajatis.

Muutunud õiguslik olukord võimaldab kalade läbipääsu nõudest loobuda juhul kui sellega kaasub mälestise rikkumine või hävitamine. Kalade läbipääsu nõudest loobumine on õiguspärane ka juhul kui asukohas oleks kompromisslahendus võimalik vaid mälestisele sobiva keskkonna pöördumatu moonutamise arvelt.

V

Muinsuskaitseamet on Kunda I paisule kalade läbipääsu toetava rajatise võimalikkust varem analüüsinud sh keskkonnamõju hindamise menetluse raames.

Muinsuskaitseamet edastas 22.11.2012 kirjas seisukoha Kunda hüdroelektrijaama kalapääsude pakutud variantide kohta ning avaldas valiku tegemise põhimõtteid juba tööna: *Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga peab säilima terviklikult, seda ei tohi lammutada ning kalade pääs tuleb tagada mälestist kõige vähem kahjustaval moel. Pöördumatuid muudatusi mälestise kaitsevööndis teha pole lubatud, st paisjärv peab säilima, tammi neli aastat tagasi amortiseerunud plangud peab taastama ja peab jääma võimalus toota hüdroelektrienergiat. /.../ üle 100 aasta hüdroelektrijaamana toiminud hoones peab säilima elektrienergia tootmine, sest mälestise seisukohalt on kõige parem lahendus hüdroelektrijaama kasutus oma algses funktsioonis, mis tagab kõige tõhusamalt mälestise korrashoiu ja vahendid selle tarbeks.*

Nendest seisukohtadest lähtuvalt iseloomustati esitatud kalapääsude variante. Kalapääsu variantidest (7 varianti) peeti võimalikuks vaid kalalifti varianti, mille kohaselt kalalift rajatakse monorelss kraanana hüdroelektrijaama hoonest lääne poole. Muudest pakutud võimalustest oli see kõige parem kuna ei kavandata suuri muudatusi kaitsevööndis ning hüdroelektrienergia tootmine on võimalik. Hinnanguline maksumus kõige madalam (400 000 eurot). Lifti konstruktsioon jääb mälestise läänefassaadi ette, kaasaegne tehniline konstruktsioon sobitub mälestisega, varjab vaadet mälestisele minimaalselt ja mälestise kaitsevöönd säilib peaaegu muutumatul kujul. Eelistatud variant toob kaasa kõige vähem muudatusi mälestisel ja selle kaitsevööndis. Teie alternatiivina kalalifti puhul oli tegemist sama tüüpi liftiga mis eelnev, kuid lift rajatakse hoone põhjapoolsele küljele ning selle tõttu on kaitsevööndisse kavandatud betoonrenn, kuhu lastakse liftist kalad. Hüdroelektrienergia tootmine on samuti võimalik. Hinnanguline maksumus eelmisest variandist mõnevõrra kõrgem (450 000 eurot). Võrreldes kalalifti variantidega eelistatud esimene kalalifti variant kuna teine variant kaasa betoonrenni ehitamise mälestise kaitsevööndisse.

AS Generaator esitas 2017 oktoobris taotluse Muinsuskaitseametile arvamuse saamiseks Archimedese kruvi-taolise kalatõstmise seadme sobivuse kohta Kunda hüdroelektrijaama paisule (Kunda I pais) tagamaks kalade läbipääs paisust üles ja alla.

Muinsuskaitseameti 22.12.2017 kirjaga nr 1.1-7/3156 peatati arvamuse andmise menetlus Archimedese kruvi-taolise kalatõstmise seadme sobivuse kohta Kunda hüdroelektrijaama paisule Kunda I paisul vee erikasutusloa menetluse lõpetamise ja selle vaidlustamise tõttu (haldusasi nr 3-16-478) ning selguse puudumise tõttu, kas menetlus taastatakse ja säilib selle käigus KMH raames antud Muinsuskaitseameti seisukoht kalapääsu variantide kohta.

Haldusasjas nr 3-16-478 tänaseks jõustunud lahendi kohaselt *varasemad õigusaktid võimaldasid keskkonnavalda taotluse jätta rahuldamata ilma KMH menetlust läbi viimata, kui luba taotletakse vaidlusaluse korralduse andmise ajal kehtinud keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemide seaduse (KeHJS) §-s 3 kirjeldatud tegevuseks. Kohtu seisukoha kohaselt on KMH vaid üks võimalik info kogumise viis keskkonnavalda menetluses, mis on vaid teatud juhul kohustuslik eeldus loa andmiseks ning arendajal pole õigust nõuda võimalust korraldada KMH-d selleks et vältida loa andmisest keeldumist.*

Samas haldusasjas asus kohus seisukohale, et muinsuskaitsealised huvi arvestades pole välistatud, et võib esineda avalik huvi vähemasti paisutuse säilitamise vastu vaidlusaluses kohas (Kunda I paisul), mis võib üles kaaluda veepoliitika raamdirektiivi eesmärkide saavutamise keskkonnale või ühiskonnale tulenevad hüved, isegi kui ka paisutuse säilitamine ilma energia tootmiseta ei võimalda direktiivi eesmärgi saavutada.

Kohtu sellest seisukohast tulenevalt on muinsuskaitsealine argument paisutuse säilimiseks ülekaalukas ning selle tõttu võib vajalikuks osutuda veemajanduskava muutmine.

VI

Kunda I paisu juures olev ajalooline hoone ja paisurajatis paiknevad Kunda jõel ja selle kallastel ning moodustavad ühes mälestisega ajalooliselt kujunenud maastikuga (paisjärv, kaldad, haljastus) väärtusliku terviku – ruumiliselt kultuuriväärtusliku keskkonna.

Kunda I pais ja hüdroelektrijaam

Muudatuste kavandamisel on vältimatu järgida ettevaatusprintsipi, mis realiseerub igakülgse analüüsi kaudu enne kavandatava tegevuse realiseerimist. Kalapääsu rajatised (möödaviikpääs, kalatrepp, kruvikalapääs jm) on uued ehitised, mis tekitavad ajalooliselt väljakujunenud ümbruses nähtavaid muudatusi ning mõjutavad seniseid kultuuriväärtuslikke vaateid.

Kunda I pais ja hüdroelektrijaam

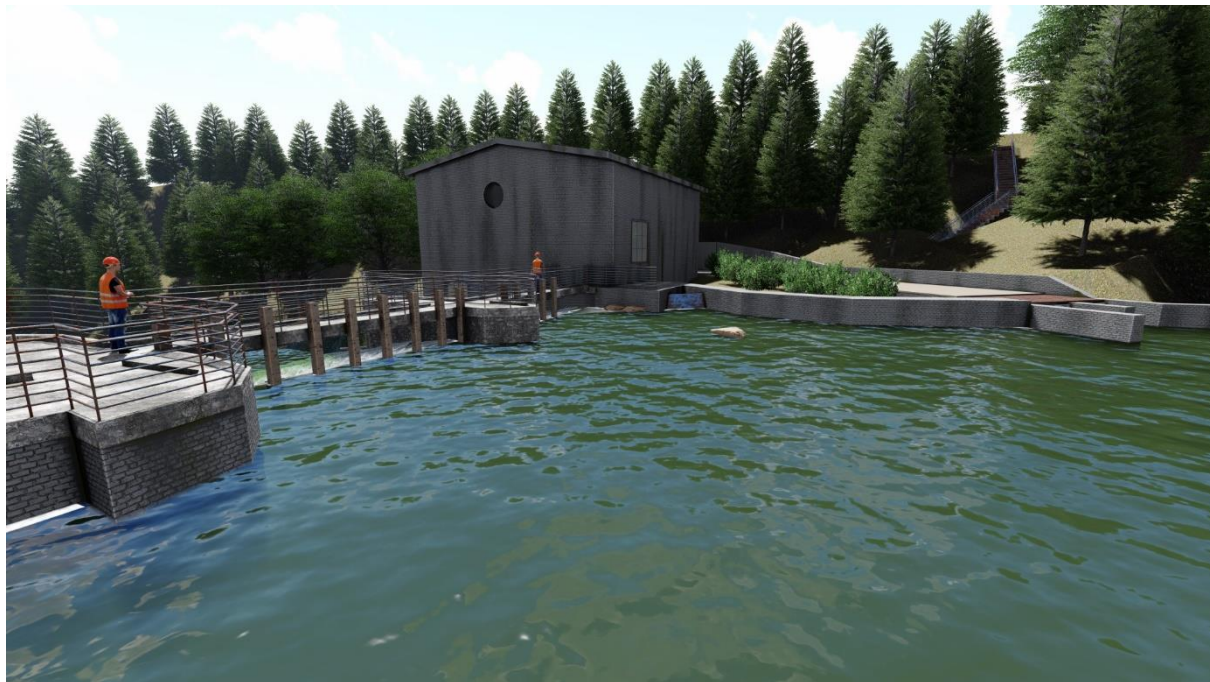

Archimedese kruvi taolise kalatõstmise seadme visualiseering

Visualiseeringu kohaselt Archimedese kruvi taoline kalatõstmise seade Kunda hüdroelektrijaama paisul (Kunda I pais) jätab vabaks olulised vaated mälestiseks olevatele ehitistele. Mälestist ei rikuta ning sellele suunatud vaated ei ole varjatud. Seda on võimalik paigutada sügavamale pinnasesse ja maastikuga rohkem sulanduvana – ehk mälestise kaitsevööndisse tekib küll uus maht, kuid seda on võimalik maastikusse sulandada. Säilib hüdroelektrienergia tootmine.

Taotluse juurde lisatud visualiseeringute ja materjalide kohaselt on Archimedese kruvi-taoline kalapääs tõhus seade kalade läbipääsu toetamisel.

Võrreldes varasema kalapääsu variantidest ainuvõimalikuks peetud kalaliftiga, mille kohaselt kalalift rajatakse monorelss kraanana hüdroelektrijaama hoonest lääne poole, mis oli toona pakutud võimalustest parim (ei kavandanud suuri muudatusi kaitsevööndis ning võimaldas ka hüdroelektrienergia tootmist), jäi liftikonstruktsioon siiski mälestise läänefassaadi ette. Kuigi kaasaegne tehniline konstruktsioon võib isegi sobituda mälestisega, varjab see siiski vaadet mälestisele. Toona (KMH menetluse raames) eelistatud variant toob kaasa häiringu mälestisele suunatud vaatesse, mis kompromisslahendustest on kultuuriväärtusele suurema riivega kui muudatus mälestise kaitsevööndis. Praktikast tulenevalt ei ole kalalift osutunud ka tõhusaks seadmeks kalade läbipääsu tagamisel.

Archimedese kruvi-taoline kalatõstmise seade Kunda hüdroelektrijaama paisul säilitab puutumatuna mälestise ja ei häiri sellele suunatud väärtuslike vaateid. Mälestise kaitsevööndisse kavandatav muudatus on võimalik teostada maastikusse veelgi sulanduvana, mis võimaldab seda mälestisele sobiva keskkonna säilimise eesmärgil kohandada. Oluline on selle seadme perspektiivis taimesikuga katmise võimalus.

VII

Ettevaatuspõhimõtte keskkonnaõiguses realiseerub selle kaudu, et otsuseid tehakse alles peale keskkonnale tekkiva võimaliku kahjuliku mõju või muude lahenduse väljaselgitamist.

Muinsuskaitseamet ei pea võimalikuks lubada **Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga** (mälestise reg nr 28726) ja sellele sobiva ajaloolise keskkonna säilimise eesmärgil Kunda I paisu lõhkumist või paisutuse likvideerimist. See oleks otseses vastuolus MuKS § 5 keeluga mälestist rikkuda või hävitada.

Mälestise kaitsevööndis ehitamine (sh lammutamine) on mõeldav keeluprintsiibil (MuKS § 25 lg 7 p 1), s.t. ehitamine (lammutamine) on keelatud kui huvid (sh LKS tulenevad avalikud huvid kalade läbipääsu tagamiseks) on saavutatavad asukohas muude, kultuuripärandit vähem riival moel.

Kalade läbipääsu tagavate rajatiste variantidest on mälestise ja sellele sobiva keskkonna säilitamise tõttu esmane kriteerium vähimal visuaalsel häiringul kalade läbipääsu tõhususe ees.

Tänase seisuga on järgi veel mõned üksikud ajaloolised *mälestiseks tunnistatud* paisurajatised või mälestisele kehtestatud *kaitsevööndis* olevad paisurajatised, millel pole tagatud kalade vaba liikumine sh seda tagav kalapääsurajatis. Vee erikasutusloata ja seega õiguseta vett paisutada ja ka hüdroenergiat toota on lisaks Kunda I paisule Kunda jõel veel vaid 2 (Linnamäe pais Jägala jõel ning Hellenurme vesiveski paisurajatis Elva jõel).

Eesti jõgedel on aga ligi 1000 paisu ja neist vaid 51 paisurajatist või vesiveskit on mälestised, millest lõheliste jõgedel paikneb 16. Aastatel 2013 – 2016 on tõhusalt realiseeritud Loodusdirektiivi eesmärgi veeseaduse § 17 lg 4 imperatiivse nõude toel, sealhulgas on seda tehtud ajalooliste kultuuriväärtuslike keskkondade arvelt.

Mälestiseks olev Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga on mälestis ja Eesti kontekstis erandlik objekt ning pretendeerib erikohtlemisele.

Muinsuskaitseamet on seisukohal, et kehtiv õigus võimaldab loobuda Kunda I paisul kalade läbipääsu tagamise nõudest. Kompromisslahendusena peame asukohas mõeldavaks esitletud kujul ja asukohas kalade läbipääsu toetava Archimedese kruvi-taolist rajatist. Käesolevat arvamust ei saa pidada Muinsuskaitseameti kooskõlastuseks mälestisel või selle kaitsevööndis ehitamise muinsuskaitse eritingimustele või projektile antava kooskõlatusena ning tööde loana MuKS § 24 lg 5, § 25 lg 8 ning § 35 lg 1, lg 3, lg 5, lg 8 tähenduses.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Siim Raie
Peadirektor

Merike Peterson (merike.peterson@muinsuskaitseamet.ee); Mirjam Abel (mirjam.abel@muinsuskaitseamet.ee); Merle Kinks (merle.kinks@muinsuskaitseamet.ee)